

Miroslav Pahor

STATUT OBČINE PIRAN IZ LETA 1274

Referat na zborovanju slovenskih
zgodovinarjev v Piranu okt. 1974

V nedeljo 8. julija 1274 je piranski kapetan, Benečan Giovanni Campolo, ki ga je Veliki svet občine Piran 1. januarja istega leta ustoličil v najvišji organ občinske izvršne oblasti, predložil Velikemu svetu v razpravo in sprejem prvi enotni kodeks mestnih statutov našega mesta. Veliki svet, ki so mu bili statuti v celoti prebrani, jih je sprejel brez nesoglasij. Nato so bili statuti skoraj poldrugo leto v javni razpravi, kajti mestni Arengo ali zbor meščanov jih je potrdil šele v nedeljo 30. decembra 1275.¹ Ti podatki nam povedo, da je Piran dobil svoje statute kot četrto mesto na vzhodni obali Jadrana, samo dve leti za Dubrovnikom. Na sedanjih slovenskih tleh pa je bil Piran prvo mesto, ki je kodificiralo svoje zakone v enotno knjigo statutov.

Originalni kodeks teh prvih statutov mesta Pirana se ni ohranil. V kasnejših predpisih, ki so jih v glavnem povzročili socialni boji v XV. in XVI. stoletju, pa se nam je ohranilo naslednje:

1. Uvod k statutu, iz katerega izvemo, da so jih poleg kapetana Campola pisali še štirje konzuli, tj. Almerik, Henrik Petidona, Dominik Rufo in Ivan Nareno. Sodelovali so še občinski komornik Almerik imenovan Pesce, občinski pisar Ivan Montanesi ter enajst modrih mož, ki jih je Veliki svet odredil v pomoč kapetanu ob nastopu vlade v Piranu. Med njimi je treba posebej omeniti Henrika iz družine Carantanov in Valterja Goino. Statute so zapisovali notar Mengolin Petener ter vicedoma Almerik Favelli in Mengozij sin Markvarda Cataldija.

2. Prisega kapetana ali podestata, ki je pravzaprav statut v malem, ker nam v glavnih obrisih pove, katerih političnih zakonov in pravil se bo držal vladajoči podestat ali kapetan. Analiza prisega nam pove, da je bil statut razdeljen v deset knjig in da je vseboval večino zakonov, ki so 33 let kasneje prišli v statut leta 1307.²

3. Prisega konzulov, ki so v Piranu vladali v času, ko iz kateregakoli vzroka ni bilo mogoče voliti podestata ali kapetana.³ Analiza prisega nam pove, da je prišla v le malo spremenjeni obliki v statut leta 1307, to pot kot prisega poleg podestata vladajočih sodnikov, ki so v beneškem obdobju mestne zgodovine nadomestili konzule.

¹ Pietro Kandler: Codice diplomatico istriano. Gl. pod letom 1274. Prim. tudi prepis: Archivio famigliare dei Rota 4, Copie di originali fra i quali copia dello statuto di Gio. Campulo. List 1. Mestni arhiv Piran (MAP). Tu ne gre za celoten statut, marveč samo za poglavja, ki jih je objavil Kandler. Isto velja za kodeks: Pro Comunitate Pirani 1589, kjer najdemo iste prepise nekaterih poglavij statuta 1274.

² Prav tam.

³ Prav tam.

4. 36. poglavje VII. knjige statotov, iz katerega izvemo, da je kapetan ali podestat, ki mu poteče enoletni mandat vladanja, dolžan predati oblast konzulom. Prepovedano mu je zaprositi — in to posredno in neposredno — za novo mandatno dobo ali predlagati naslednika in izročiti oblast v njegove roke.⁴ Tega poglavja v statutu leta 1307 ne najdemo več iz preprostega razloga, ker je bilo s tako imenovano vdanostno listino leta 1283 urejeno, da bo v Piran pošiljala podestate beneška vlada.⁵

5. 37. poglavje VII. knjige statotov, ki odreja, da mora podestat ali kapetan obdržati piransko občino v tistem stanju svobode in neodvisnosti, v katerem jo je našel ob začetku vladanja. Pod pretnjo 200 beneških lir globe, so mu prepovedana kakršnakoli pogajanja, da bi občino komurkoli podvrigel ali kakorkoli teritorialno okrnil.⁶ To poglavje je bilo leta 1307 skoraj dobesedno prenešeno v deveto knjigo tedanjih statotov, kjer tvori 26. poglavje.⁷

6. 54. poglavje VIII. knjige, ki prepoveduje prodajo soli, pšenice in drugih žit, razen po merah, ki so veljavne v občini Piran.⁸ To poglavje je v statutu leta 1307 ostalo nespremenjeno, le da ni več na 54., temveč na 21. mestu, ker je bila celotna osma knjiga skrajšana na 41 poglavij.⁹

To je vse, kar so nam prepisovalci kasnejših stoletij zapustili kot nedvoumno pripadajoče statutu iz leta 1274. Direktno omembo dveh statutarnih uredb omenjenega statuta najdemo tudi v dokumentu z dne 8. oktobra 1278. Piranski konzuli so tedaj dovolili gradnjo dveh solnih fondov v Fazanu pri Luciji. Dovoljenje za gradnjo je dobil župnik Baldo, vendar pod pogojem, da bo oddajal sedmi del pridelka občini in da bo moral oba solna fonda vrniti občini, če jih dve leti ne bo obdeloval. V dovoljenju je izrecno poudarjeno, da tako določajo piranski statuti.¹⁰ Kontrola vseh kasnejših statotov nam dokazuje, da je bila občinska sedmina soli stalni dohodek občine. Glede neobdelanih solnih fondov pa vsi kasnejši statuti določajo, da jih lahko obdeluje kdorkoli, tj. vsak meščan, ki je lahko garantiral delovno silo in občinsko sedmino.¹¹

Statut leta 1307 vsebuje zakone in uredbe, ki so nastale celo stoletje in več pred nastankom prvega statuta v beneški redakciji in so bili nedvomno vnešeni tudi v statut leta 1274. Tako na primer je 33. poglavje IX. knjige statuta leta 1307, ki priporoča rigolanje za nove vinograde pri rtu Ronek ob meji sovražne Izole, nastalo v letu 1205 po *piranskem originalu* ali celo v letu 1094 po *tržaškem originalu omenjenega statuta*.¹² Podobno je s 46. poglavjem VII. knjige, ki ureja tako imenovane »decimae novales«. To poglavje je bilo najbrž sprejeto v času koprškega škofa Absalona, tj. med leti 1209 in 1212.¹³

Gotovo je tudi, da se posamezne statutarne uredbe omenjajo v piranskih listinah. Tako je na primer Konstantin iz Rialta pred Ugucionom, škofom

⁴ Libro, che incomincia 1274. MAP.

⁵ Luigi Morteani: Pirano per Venezia. Trst 1906. str. 36.

⁶ Kakor v opombi št. 4.

⁷ Statuta Communitatis Pirani 1307. fo. 65. Prav tako Camillo de Franceschi: Gli statuti di Pirano del 1307... Venezia 1960. Str. 131.

⁸ Prim. drugi spis v opombi št. 1.

⁹ Kakor v opombi št. 7.

¹⁰ C. de Franceschi: Chartularium Piranense. Poreč 1921. Str. 212—215.

¹¹ C. de Franceschi: Gli statuti del comune di Pirano... Str. 114, 171 in 211.

¹² Statuta communitatis Pirani 1307. fo. 65. MAP. in De Franceschi: Gli statuti del comune di Pirano... str. 132.

¹³ Prav tam fo. 52'.

Ferrare in Dominikom, škofom iz Chiogge, leta 1205 pričal, da mu je znano, da je v Piranu uzakonjeno, da naj gre desetina pridelka olja piranski cerkvi in da se tega spominja za vsaj 55 let nazaj. Podobno so tedaj izjavljale tudi druge priče.¹⁴ (V kasnejših statutih je bilo urejeno tako, da je desetino olja pobirala občina, ki je cerkvi odstopala četrtno, oz. tako imenovani quartese).

Ta dognanja nam pomaknejo začetke piranskih statutarnih uredb vsaj v sredino XII. stoletja, če že ne v XI. stoletje. Posamezne statutarne zakone in uredbe so sprejemali vse do kodifikacije statotov. Tako imamo poročilo, da je Veliki svet občine 15. maja 1270 sprejel zakon o omejitvi pravic oglejskega patriarhata v piranski občini.¹⁵ Ni dvoma, da je bil ta zakon vnešen v statut leta 1274, izpadel pa je iz statuta leta 1307 že zaradi tega, ker so vse pravice patriarhata prenehale z beneško zasedbo. Podobno je s pomiritev-nim aktom med piranskimi političnimi strankami, ki je bil napisan 10. novembra 1273 na zboru Arenga na trgu pri Stolničnih vratih. Tedaj je bil formuliran in izdan zakon o prepovedi uporabe zasebnih stolpov in zasebnih utrdb za strankarske boje, kar se je med tretjim in osim desetletjem XIII. stoletja v Piranu često dogajalo.¹⁶

V pogojih, ko je mesto pripadalo patriarhatu in je bilo gospodarsko delno odvisno od Benetk, katerim je že od 10. stoletja dalje plačevalo razne davščine, v pogojih, ko je občina Koper poskušala uvesti delno hegemonijo nad severno Istro, torej tudi nad Piranom, so se v mestu pojavile politične stranke, ki jih lahko opredelimo takole:

Prva je nastala oglejska stranka, ki se je borila za čim tesnejše sodelovanje z Oglejem in za čim popolnejšo gospodarsko osamosvojitve od Benetk. Ker so bili vezani na Oglej povečini tudi grofje Goriški, lahko to stranko v kasnejšem času imenujemo tudi oglejsko-goriško stranko. Nedvomno je zajemala večji del trgovcev, ki bi imeli koristi od svobodne trgovine.

V odporu do fevdalnih zahtev patriarhata, do fevdalne ureditve sploh, torej do odvisnosti od fevdalnega gospoda, je že v prvi četrtini XIII. stoletja nastala beneška stranka, ki se je potegovala za čim tesnejšo naslonitev na Benetke. Ta je v glavnem združevala zemljiške posestnike, ki bi imeli koristi od svobodne posesti zemljišč in trgovine s kmetijskimi pridelki z Benetkami.

Veliko manj pomembna je bila koprška stranka, katere pristaši so se hoteli tesneje nasloniti na Koper. V kolikor so interese Kopra občasno zastopali tudi Goriški, jo lahko opredelimo kot koprsko-goriško stranko. To je bila verjetno stranka največjih zemljiških posestnikov in posestnikov solin, ki so videli bodočnost Pirana v tesni povezavi s Koprom in njegovim globljim zaledjem.

Poročila imamo, da so bili boji med omenjenimi strankami dokaj ostri, občasno tudi krvavi. V mestu je zrastle vsaj deset visokih stolpov,¹⁷ s katerih so se pristaši Benetk in Ogleja obstreljevali in obračunavali med seboj. Beneški stranki je v Velikem svetu že v tridesetih letih XIII. stoletja uspelo nekoliko omejiti oblast in pravice patriarhata. Oglejska stranka je z volitvijo Benetkam sovražnih podestatov počasi omejevala pravice Benetk. Leta 1262 je bil iz Pirana izgnan najvažnejši pristaš in verjetno voditelj koprške

¹⁴ De Franceschi: *Chartularium piranense* ... str. 77–78.

¹⁵ Prav. tam str. 180–184.

¹⁶ Prav tam str. 195–201.

¹⁷ Prav tam str. 198.

stranke Ivan Goina.¹⁸ Njegove hiše so bile sežgane in premično premoženje zaplenjeno. Leta 1270 je beneški stranki uspelo dokončno omejiti pravice patriarhata.¹⁹ Po tem letu se je Oglejska stranka, morda s pomočjo pristašev Kopra odločno borila za zmanjšanje pravic Sereñissime.

V takšnih pogojih je prišlo do čestih krvavih obračunavanj. To se je zaostriilo posebno po letu 1270. Že omenjeni pomiritveni akt iz leta 1273 skoraj neprikrito govori o notranjih krvavih praskah. Arengo, o katerem imamo po ustanovitvi Velikega sveta zelo malo poročil, se je tu pokazal v najpozitivnejši vlogi. Iz Kopra je poklical brate Ripoldi in jih imenoval za pomiritvene sodnike. Pod njihovim vodstvom je res prišlo do notranje pomiritve, do prepovedi uporabe zasebnih stolpov za notranje boje in do splošne garancije miru. Vendar se je pozitivna vloga Arenga pokazala še nekje drugje. V splošni psihozi dolgotrajnih bojev je v Piranu nastala tako imenovana avtonomistična stranka, pod vplivom katere je bil poklican v Piran Giovanni Campolo.²⁰

Takšno je bilo v grobih obrisih politično stanje v Piranu ob Arengovem naročilu Campolu, da kodificira piranske statute. Čeprav naj bi bila pomiritvev leta 1273 trajna, je bilo še vedno čutili obstoj strank. Zasebne utrdbe so še vedno stale sredi mesta in kljub talcem, ki so jih stranke poslale v Koper, je obstajala nevarnost, da se notranji boji ponovijo. S takšnim političnim stanjem je moral Campolo računati in da je s tem računal, dokazuje ohranjeno poglavje o prisegi podestata ali kapetana.

Prisega izhaja iz dejstva, da sta se v mestu in občini uveljavila Veliki in Mali svet. Zaradi vloge, ki jo je imel leta 1273 v pomiritvi političnih strank, je tudi oblast Arenga še zelo poudarjena, čeprav ga prisega omenja šele pri koncu. Akt o omejitvi pravic patriarhata, pomiritveni akt in vrsta drugih piranskih aktov XIII. stoletja dokazuje, da je v Piranu nastalo večje število pomembnejših rodbin, ki so si zaradi svoje gospodarske moči, lastile tudi vse važnejše politične pravice. Vendar je iz aktov razvidno, da je Veliki svet nastal kot organ Arenga, ki je bil, kljub temu, da je bila njegova pomembnost omajana, še vedno najvišji občinski organ oblasti. Članstvo v Velikem svetu še ni bilo dedno. Dejstvo, da je bil Veliki svet organ Arenga, dokazuje, da so bili njegovi člani voljeni.

Toda kljub temu, da je bil Veliki svet nedvomno odprt vsem odraslim meščanom, so bili vanj voljeni stalno eni in isti ljudje, tj. člani imovitejših rodbin. Tako se je v nekaj desetletjih izoblikoval sloj, ki si je zaradi svoje gospodarske moči prilaščal tudi vso politično oblast v mestu in občini. (Zato ni čudno, da je med leti 1300 in 1307 prišlo do zapore Velikega sveta, kjer so prisotni proglasili, da ne more biti član tega telesa kdor ni imel v njem že deda po očetovi in materini strani.²¹ Šele to je dokončno zrušilo oblast Arenga, katerega so z novim statutom samo seznanili na javnem zborovanju. Gotovo je, da so ta proces pospešile Benetke, da bi si v mestu zagotovile zvestobo celotnega vrhnjega sloja prebivalstva.)

¹⁸ Prav tam str. 146—148.

¹⁹ Kakor v opombi št. 15.

²⁰ Kakor v opombi št. 16.

²¹ De Franceschi: Gli statuti del comune di Pirano... str. 19 in Statuta Communitatis Pirani 1307 fo. 10'. MAP.

Leta 1274 pa je moral Campolo računati z obstoječimi političnimi prilikami, ki bi, kljub pomiritvenemu aktu in talcem, ki so jih strankè poslale v Koper, lahko spet izbruhnile v odkrite in krvave spopade po mestnih ulicah. Zaradi tega je v zaprisegi podestata v kratkem zaobjel ves politični del statuta. Tekst prisege, kakor se nam je ohranil, torej računa na možnosti, da bi se v Piranu ponovili strankarski boji. Zaradi tega je podestat ali kapetan s prisego postavljen izven vseh možnih političnih strank. Zato lahko prisego označimo tudi kot zakon o vladanju. Po tem zakonu je kapetan ali podestat dolžan priseči:

— da bo vladal dobro, pravično in v skladu z zakoni in statuti vse leto tj. dokler bo ostal na oblasti; vladal bo brez sovraštva ali ljubezni ali bojazni in brez posebnih koristi za svojo osebo;

— da ne bo pomagal prijateljem ali z zvijačo škodil sovražnikom;

— da bo skrbel za to, da se obdrži čast in imetje občine in da bodo za to skrbeli tudi drugi (tj. vsi meščani Pirana);

— da se bo držal statuta in po svoji vesti skrbel, da se ga bodo brez hudobije in goljufije držali vsi meščani Pirana;

— da bo izrekal pravične in razumne sodbe, v vseh sporih, ki mu bodo predloženi, da sporov ne bo zavlačeval in sprejemal podkupnin, da bi s tem izboljšal položaj ene od sprtih strank;

— da si ne bo prilastil nobenega imetja Pirana; sprejel bo samo plačo, ki mu je dodeljena od Velikega in Malega sveta in ki mu jo bo izplačal občinski komornik;

— da ne bo sprejemal izgnancev občine Piran; prizadeval si bo vračajoče se izgnance ujeti in jim soditi po teži zločinov, kakor to velevalo statuti;

— da bo v svoje knjige zabeležil vse meščane, ki bodo zašli v krivoprisežništvo; krivoprisežnike bo dal izgnati iz občine;

— da se ne bo oddaljil iz Pirana za več kot en mesec (če bo Istran) ali za več kot dva meseca (če bo iz Benetk ali drugih oddaljenih krajev); in če bo odsoten več kot predvideva statut, mu bo plača zmanjšana za toliko, kolikor bo znašala odvečna odsotnost;

— da ne bo niti posredno niti neposredno prosil kaj zase; (tu gre za prepoved obdarovanja podestata);

— da ne bo sprejel kapetanske ali podestatske oblasti dve leti zaporedoma;

— ko bo odsoten iz Pirana, bo izročil oblast konzulom; v nobenem primeru ne bo pustil namestnika, bodi ta domačin ali tujec;

— prvo polovico plače bo lahko sprejel po štirih mesecih, drugo polovico pa v zadnjih dveh mesecih vladanja;

— ves čas vladanja bo vzdrževal tri konje (kar pomeni tudi tri redarje) in tega dela statuta v nobenem primeru ne bo popravljal;

— ob koncu svoje mandatne dobe bo izročil oblast konzulom; vse dokumente in garancijska pisma bo izročil konzulom na seji Velikega sveta štiri dni pred koncem svojega vladanja;

— na isti seji bo izročil konzulom vse obsodbe zaradi krive prisege in drugih zločinov ter vse nedokončane sodne spise, ki jih ne bi mogel ali hotel zaključiti;

— na zadnji seji Velikega sveta bo podal obračun o vsem imetju občine in o vseh denarnih sredstvih, ki so prišla v Piran v času njegovega vladanja;

— (ves čas svojega vladanja) ne bo dopustil, da bi kdorkoli uporabljal svojo ali tujo utrdbo, da bi se uprl občini ali (politično) razdelil mesto, razen če bi se utrdbe uporabljale za odkrivanje tujih vojska, ki bi prihajale nad piransko ozemlje;

— niti v Arengu niti v Velikem svetu ne bo zahteval, da bi se spremenil zakon o utrdbah, prav tako ne bo dopustil, da bi to zahtevali drugi.

V zadnjih treh točkah je podestat ali kapetan dolžan priseči:

— da ne bo poskušal doseči, da bi bili kršilci statuta oproščeni kazni;

— da bo spoštoval sodbe svojih predhodnikov in

— da ne bo vzel statuta v roke proti volji občinskega komornika in če bi to storil, mu bo od plače odtrganih 100 denarjev.²²

Razumljivo je, da je morala biti ta prisega izrečena na zboru Arenga. Ker si tedaj Piran prizadeva, da bi zaživel samostojno politično življenje kot svobodna komuna, kar mu je z dokončno omejitvijo pravic patriarhata in s poskusi omejitve pravic beneške republike v veliki meri uspelo, lahko prisego, ki jo je Campolo diktiral v osnovne norme statuta, opredelimo kot prisego najvišjega organa izvršne oblasti komuni ali tako rekoč državi! Prav to dokazuje, da je Piran tedaj zaživel samostojno ali skoraj samostojno politično življenje. V prisegi namreč ni govora samo o notranji samoupravi. Točka o časti in imenju občine, s čimer je treba razumeti samostojnost ozemlja in njegovo neokrnjenost, kar potrjujejo tudi ohranjeni zakoni o podestatu, in še posebej točka o odkrivanju tujih vojska, govorijo jasno, da je statut iz leta 1274 proglasil občino Piran za samostojno komuno, ki ni priznavala nad seboj nobene tuje oblasti. (Jasno je, da so se Benetke v naslednjih devetih letih upirale tem političnim normam. To se je izražalo predvsem v prepovedi volitve sebi sovražnih podestatov, kakor so bili na primer grofje Momjanski, ki so se približno v istem času delno osvobodili oglejske oblasti.²³ To je končno dovedlo do ponovnega vzpona beneške stranke v mestu, ki je leta 1283 predala Piran z vsem ozemljem beneški armadi.) *Torej je statut obravnaval občino kot državo in državi je moral vsak podestat priseči ob nastopu svoje oblasti.*

Čeprav se statut, ki ga obravnavamo, ni ohranil, lahko precej točno izvemo, kakšen je bil, če nekoliko podrobneje analiziramo podestatovo prisego s statutom leta 1307. Omenjenih 22 točk prisege lahko strnemo v štiri smiselne skupine. Največ prostora je namenjenega politično-pravnim zadevam. Sledijo gospodarsko-pravne in nato kriminalno-pravne norme. Na koncu imamo še civilno-pravne norme, po katerih naj bi podestat vladal v svoji enoletni mandatni dobi. Dalje imamo v prepisih, ki smo jih omenili na začetku, še rečeno, da so posamezna poglavja vzeta iz VII. in VIII. knjige starega statuta. Vemo, da je statut iz leta 1307 razdeljen na deset knjig, prav tako vemo, da se je ta razdelitev ohranila v vseh kasnejših redakcijah piranskih statotov vse do vključno tiskane izdaje leta 1606, ki je veljala do konca beneške republike. Če posamezne točke prisege primerjamo s statutom leta 1307, opazimo naslednje:

²² Pietro Kandler: CDI pod letom 1274.

²³ De Franceschi: Chartularium Piranense ... str. 207.

1. Campolo je v zaprisegi najbolj upošteval tiste politične norme, ki govorijo o časti in neodvisnosti Pirana. Enake norme opazimo v statutu leta 1307 (tretja knjiga: XXI., XXIII. in XXIV. poglavje, deveta knjiga: XXV. in XXVI. poglavje in na drugih mestih).²⁴

2. V statut leta 1307 so prišle tudi vse uredbe, ki jih je Campolo povzel iz pomiritvenega akta. Tako na primer ponavlja ta statut prepoved gradnje in uporabe zasebnih stolpov in utrdb, prepoved notranjih uporov, prepoved nošnje orožja, torej vse tiste zakonske norme, ki so pripomogle k pomiritvi leta 1273.²⁵

3. Vse druge zakonske norme, ki jih najdemo v zaprisegi so enakomerno porazdeljene v desetih knjigah statuta leta 1307. Vendar opazimo še več. Kljub pritožbi podestata Marina Mionia, ki je leta 1307 začel z izdelavo novega statuta, da je bilo v starem statutu precej nejasnosti, da so podestati pred njim dali izglasovati mnogo novih zakonov in da je to povzročilo veliko zakonsko zmedo,²⁶ lahko z gotovostjo rečemo, da je statut leta 1307 le skrajšana in za beneško zasedbo občine prilagojena 'kopija statuta iz leta 1274. Dokaz za to trditev daje statut sam. Tretja knjiga novega statuta, ki obravnava v glavnem manjše zločine in nižje kriminalno sodstvo, prinaša poleg vrste nedvomno starih zakonov, vsaj štiri zakone, ki ne spadajo sem. Od teh sta dva praktične, dva pa politične narave. Zakon, ki obvezuje občino, da hrani statut v dveh enakih izvodih, je nedvomno nov, ker je iz uvoda razumeti, da je bil Campolov statut napisan samo v enem izvodu. Isto je z zakonom, ki prepoveduje občinskim komornikom, da bi statute krajšali, raztrgali, brisali ali spreminjali posamezne zakone. Tu sta še dva zakona, ki sta očitno nastala pod vplivom Benetk. Gre za zakone proti tistim meščanom, ki ne bi hoteli priseči zvestobe ob vsaki umestitvi novega podestata in o onih, ki bi se proti taki prisegi pregrešili (tretja knjiga, XXVIII. in XXIX. poglavje).²⁷ Omenjena zakona sta vrinjena v tretjo knjigo statutor na mesto starih zakonov, ki so jih beneške oblasti ukinile, ker verjetno niso odgovarjali novi stvarnosti. Podobno je z XIII. poglavjem iste knjige. V četrti knjigi so dodana vsa poglavja, ki določajo način volitve raznih uradnikov (XV.—XXI. poglavje). Ta poglavja bi spadala v prvo, tj. oblastno-upravno knjigo, ker je bila četrta knjiga nedvomno posvečena drugačnim zakonom. V peti knjigi, ki je v glavnem posvečena sodni praksi sta dodani poglavji XXV, XXVIII in verjetno tudi XXIX. poglavje. Prvo določa, da uradniki, ki so klicani pred sodišče, niso dolžni odgovarjati svojim upnikom, drugo ureja izplačila dolgov med Pirančani in Benečani. Končno tretje od imenovanih poglavij, ki določa, da sodniki ne smejo dobiti plače za popravljanje statutor, bi spadalo v I. ali VII. knjigo.

Dalje imamo celo vrsto zakonov o tujcih, ki so nedvomno prevzeti iz statuta leta 1274. To dokazujejo formulacije, ki se dobesedno glasijo: »Et non intelligatur de civibus Veneciarum« ali »Et hoc non intelligatur de civibus communis Veneciarum« in podobno. Te formulacije so očitno vrinjene v stare zakone o tujcih, ki so vse nemeščane Pirana, torej tudi Benečane, obravna-

²⁴ Statuta communitatis Pirani 1307. fo. 27' in 28.

²⁵ Prav tam fo. 21'.

²⁶ Prav tam fo. 10.

²⁷ Prav tam fo. 28.

vale kot tujce. Dodana formulacija izvzema Benečane iz splošnega termina »tujci« in jih izravna s piranskimi meščani ali celo postavlja nad nje.²⁸ Da je zakonodajalec leta 1307 ukinil mnogo zakonov prvega statuta, najbolj dokazuje osma knjiga. Omenil sem, da nam kasnejši prepisi omenjajo 54. poglavje osme knjige. V statutu leta 1307 je bila ta knjiga skrajšana na 38 poglavij.²⁹ Kljub takšnemu splošnemu krajšanju pa je tu dodan zakon o prepovedi gradnje ladij pri občinski loži, ker je tamkajšnja ladjedelnica s svojim hrupom motila občinske uradnike in podestata pri vsakdanjem delu.³⁰ Podobno je z deseto knjigo, ki je bila očitno skrajšana na minimum in je, kakršno imamo možnost študirati v statutu leta 1307, le torzo desete knjige starejšega statuta, o čemer bo še govor.

Vsebinsko najvažnejše so bile gotovo spremembe, ki so bile izvršene v prvi knjigi. Poleg tega, da je bilo zamenjano poglavje o konzulih, sta bili ukinjeni poglavji o vicedomskem uradu in o poslednjih pravicah gastalda, ki ju je prvi statut nedvomno obravnaval. Dodano pa je bilo poglavje o članih Velikega sveta, ki dokazuje, da je bila zapora Velikega sveta izvršena pred letom 1307.³¹ Spremenjeno je bilo poglavje o popravljanju statutom. Medtem ko je stari statut predvideval revizijo vseh zakonov vsakih pet let, so leta 1307 določili, da se revizija opravi le vsakih 25 let.³²

Potemtakem lahko rečemo naslednje: Popravljeni in revidirani so bili tisti zakoni prve knjige, ki so določali širšo oblast Zbora meščanov in vsi zakoni, ki so določali direktne volitve članov Velikega in Malega sveta. Z zaporo je Veliki svet izključil zbor meščanstva iz oblasti in zavladal sam v svoji celoti in po svojih organih. Članstvo v Velikem svetu je postalo dedno, torej domena tistih patricijskih družin, ki so pripravile in izvršile zaporo in ljudi, ki so lahko dokazali, da je bil član tega telesa že njihov ded. Vse to je bilo posneto po razvoju, ki so ga nekaj let prej nakazale Benetke.

Najvažnejša sprememba se je zgodila s prisego podestata ali kapetana. To poglavje je bilo verjetno spremenjeno že kmalu po podpisu vdanostne listine leta 1283, s katero so se Pirančani odpovedali volitvi podestatom, Benetke pa prevzele nase dolžnost imenovati vsako leto podestata tudi za Piran.³³ Prisega občini je bila beneškim podestatom v breme. Zato so dosegli, da so poglavje o prisegi podestata nadomestili z zakonom, ki ga viri imenujejo »Sacramentum sequiti« in ki določa da morajo vsi odrasli meščani po svojih rajonih priseči zvestobo vsakemu novemu podestatu in občini Benetke.³⁴ Od leta 1274, ko je Giovanni Campolo formuliral prisego voljenega podestata občini ali, če se hočemo tako izraziti, državi, je v 33 letih ali bolje 24 letih beneške oblasti prišlo do prisega občine podestatu in po njem osrednji beneški vladi, torej do popolne izgube zunanje samostojnosti. Ostaja notranja samouprava, notranje višje in nižje sodstvo, ostaja statut z lokalnimi zakoni, vendar vse to kontrolira in vodi Benečan, ki je na čelu sodnikov in Malega sveta. Kratka samostojnost je bila izgubljena.

²⁸ Statuta Communitatis Pirani 1307. fo. 58' in na drugih mestih.

²⁹ Prav tam fo. 58'.

³⁰ Prav tam fo. 54.

³¹ Prav tam fo. 10.

³² Prav tam fo. 19.

³³ Prim. Vdanostno listino 26. februarja 1283. II. zaboje listin MAP. Objavljena je v: De Franceschi: Chartularium Piranense str. 226—229. Prav tako Morteani: Pirano per Venezia.

³⁴ Statuta Communitatis Pirani 1307. Fo. 11 in 11'.

Po tej analizi smo se toliko približali vsebini starega statuta, da lahko podamo naslednje ugotovitve:

1. Večina zakonov in uredb statuta iz leta 1307 je direktno povzeta po statutu leta 1274. Z malenkostnimi spremembami in dodatki so bili ti zakoni v glavnem v veljavi do leta 1384, ko je bila napisana zadnja redakcija piranskega statuta. Marsikateri zakon prvega statuta je prišel tudi v to zadnjo redakcijo, kar pomeni, da je prišel tudi v tiskani statut leta 1606, ki je bil potem v veljavi do avstrijske zasedbe Istre.

2. Prva knjiga starega statuta je bila posvečena oblastno-upravnemu pravu. Večina zakonov je bila pisana v obliki zaprisege.³⁵ Druga in tretja knjiga sta obravnavali kriminalno pravo. Tu so bili naštetni vsi možni zločini od umorov in tatvin, od upora občini in nošnje orožja vse do krivoprisežništva in navadnih kletvic. S četrto knjigo se je začelo civilno pravo. Tako je na primer peta knjiga obravnavala osnove civilnega in sodnega postopka, šesta osnove tržnega prometa, poroštvo in varstvo nepremičnin. Sedma knjiga je bila namenjena rodbinskemu in osebnemu pravu ter dedovanju. Posebni del te knjige je, kakor kažejo zakoni o podestatih, bil namenjen zakonom o zaščiti občinskega ozemlja in posebnim oblikam vladanja. Osmo knjiga je obravnavala javni red, tujsko pravo, določene oblike trgovinskega prava, predpise o merah in utežeh. V osmi knjigi so bili nedvomno zbrani tudi vsi predpisi o notarjih. V deveto knjigo so zakonodajalci zbrali zakone o občinskem nepremičnem imetju, solinah, ribjih rezervatih. Dalje so bili tu predpisi o omejevanju prometa z zemljišči po tujcih in predpisi o odnosih s sosednjimi občinami.

Največje težave so z deseto knjigo. Leta 1307 so bili tu zbrani predpisi o ribičih, en predpis o oljarjih, en predpis o trgovcih in zakon o čevljarjih. Tu sta še zakona o uvedbi registra članov Velikega sveta in o uvedbi registra občinskih izgnancev. Omeniti je treba še zakon o uvedbi registra dacov in drugih dohodkov občine.³⁶ Očitno so vsi trije poslednji zakoni novi. To dokazuje predvsem zakon o uvedbi registra članov Velikega sveta, ki je nedvomno nastal kot posledica zapore Velikega sveta, da bi preprečil penetracijo novih ljudi v oblastna telesa. Manjkajo predpisi o ladjedelcih in ladjedelnstvu, o kamnosekih, mizarjih, tesarjih, krznarjih, zlatarjih in drugih obrtnikih, ki so nedvomno obstajali.

Če sedaj primerjamo vse štiri beneške redakcije piranskih statutov s statuti mesta Trsta, ki so nastajali približno istočasno in, kakor piranski, v mestu, ki se je z vsemi svojimi silami borilo za komunalno svobodo in neodvisnost, ki jo je v glavnih potezah tudi obdržalo do leta 1382, opazimo, da so tržaški zakonodajalci posvetili neprimerno več pozornosti obrtnikom, kakor so jo posvetili Benečani v Piranu in drugih istrskih mestih.³⁷ Primerjava osnovnih značilnosti zakona o čevljarjih v Piranu in Trstu nam pove, da sta bila v bistvu enaka, le da vsebuje piranski, ki je nastal nekoliko prej tudi podrobne cene, ki jih tržaški zanemarja. Zelo podobni so si tudi zakoni o ribištvu. Razlika je le v tem, da Piran polaga veliko več pozornosti na ribje

³⁵ Prav tako je v obliki zaprisege pisana večina zakonov, ki tvorijo prvo knjigo statuta leta 1307.

³⁶ Statuta Communitatis Pirani 1307 fo. 67^r in 68.

³⁷ M. Pahor: Predpisi o obrtnikih, prostih poklicih in trgovcih v statutih mesta Trsta. Kronika XI/1 str. 27 nasl.

rezervate, ki so v Trstu drugotnega pomena. Podobno je tudi z zakoni o oljarjih. Če vzamemo tržaški statut v tem pogledu za vzor in če upoštevamo, da so do leta 1307 še obstajali zakoni o čevljarjih, oljarjih in ribičih tudi v Piranu, potem lahko mirno rečemo, da je bila deseta knjiga Campolovega statuta namenjena obrtnikom in morda prostim poklicem, ki jih Benečani 33 let kasneje niso več imeli za važen dejavnik mestnega življenja. Razumljivo je sicer, da so v novem statutu pustili zakone o ribičih in ribištvu, ker je to bila ena najvažnejših panog mestnega gospodarstva. Razumljivo je tudi, da so pustili zakon o oljarstvu, ker je bila oljna kultura zelo razširjena na področju občine. Ni pa razumljivo, da so v statutu leta 1307 pustili zakon o čevljarjih, brisali pa zakone o krojačih, kovačih, mizarjih, zidarjih in drugih obrtnikih. To si razlagamo lahko le s tem, da je prišel zakon o čevljarjih v statut leta 1307 po pomoti. Za to govori dejstvo, da je bil kaj kmalu ukinjen, ker ga statut leta 1332 ne prinaša več.³⁸

Vprašanje nastane na kaj vse se je Campolo naslonil, ko je prvič kodificiral piranske statute. Delni odgovor na to dajejo že imenovani zakoni, ki so nastali stoletje in več pred kodifikacijo, kar pomeni, da se je naslonil na zakone, ki so bili v Piranu uveljavljeni že v dobi fevdalne odvisnosti na primer od gospodov Andeks-Meranskih ali patriarhov Oglejskih. Prav tako se je naslonil na tiste zakone, ki so jih v isti dobi sprejeli nastajajoči organi komunalne oblasti. Nekatere uredbe, predvsem s področja družinskega in dednega prava, dokazujejo, da se je naslonil tudi na običajno pravo, ki je nastajalo v mestu samem. Vendar to ni vse. Velik del starejših civilno-pravnih zakonov nosi pečat rimsko-bizantinskega prava, kar je za področje Istre popolnoma razumljivo. Poleg tega je, vsaj v kriminalnem zakoniku, nekaj uredb, ki spominjajo na Rotarijev edikt iz leta 643.³⁹ Sem najbrž spadajo tudi nekatere uredbe, ki urejajo odnose v družini, kajti nedvomno so starejše od prve kodifikacije statuta in nosijo nedvoumen pečat langobardskega prava. Poleg tega je moral Campolo upoštevati zakone, ki so nastali v zadnjih desetletjih ali celo v zadnjih letih pred kodifikacijo in ki so bili posledica bojev za omejitev oblasti oglejskega patriarhata in beneške republike v Piranu in v zvezi s tem tudi tiste zakone, ki so nastali kot posledica notranjih strankarskih bojev. Velika Campolova zasluga je torej, da je prvič v Istri zbral v smotrno urejen in enoten kodeks statutov, vse tiste zakonske prvine, ki so bile v rabi že stoletja, ali ki so po potrebi nastajale v mestu samem do njegovega prihoda v Piran.

Na osnovi tako opravljene analize, lahko rečemo, da so imeli zakonodajalci leta 1307 kaj lahko delo. Iz Campolovega statuta so izločili tiste zakone, ki so preveč poudarjali oblast meščanskega zbora in so ovirali neomejeno oblast Velikega sveta. Dalje je bilo treba izločiti tiste zakone, ki so preveč poudarjali občinsko samostojnost, kajti politične razmere so se po devetih letih svobode, spremenile. Treba je bilo odstraniti prisego podestata občini in jo nadomestiti s prisego občine podestatu. *Tega dela niso opravili niti malo temeljito*, kajti zakon, ki obvezuje podestata, da ohrani občino Piran

³⁸ Statuta Communitatis Pirani 1332. Tu iščemo zaman še zadnji obrtniški zakon, ki je ostal iz Campolovega statuta. Zakaj so bili ti zakoni ukinjeni je težko dognati. V splošnih seznamih davčnih plačnikov te dobe jih ne najdemo. Vemo, da je bilo ladjedelništvo monopol Benetk. Zaenkrat ostane nedognano ali so tudi obrtniki plačevali svoje davkatve naravnost v državno blagajno.

³⁹ A. Saitta: Il Cammino umano. Firenze 1966. str. 35.

v njeni samostojnosti, je ostal tudi v novem statutu in je bil kasneje prenešen celo v nove redakcije. Lahko torej rečemo, da je bil statut iz leta 1274 v odnosu do kasnejših statotov popolnejši in obenem demokratičnejši. Na tej podlagi sledi ugotovitev, da predstavlja beneška kodifikacija piranskega statuta, v odnosu do Campolove kodifikacije, korak nazaj. Odpravljena je bila občinska samostojnost, odpravljena oblast zbora meščanov in utrta pot oligarhiji. Minilo bo skoraj celo stoletje, da se bo ta nova oblast absolutno afirmirala.

Iz vsega povedanega sledi, da je bil statut iz leta 1274 sad kompromisa med tremi ali celo štirimi strankami, ki so se v Piranu borile za oblast. Prav zaradi tega, da bi se ta kompromis ohranil in utrdil, je ostal Campolo izven vseh političnih strank in se v svoji dejavnosti naslonil na celoten zbor meščanov. Iz tega zornega kota je lahko gledal — in to je tudi storil — na koristi celotnega prebivalstva občine ne glede na strankarsko pripadnost. Zaradi tega je pod njegovim vodstvom nastal statut, o katerem so meščani Pirana še tri stoletja kasneje trdili, da ga je »treba iskati z ljubeznijo« in z ljubeznijo upoštevati.⁴⁰ Zakaj to, nam postane jasno, če vemo da je celo v statut leta 1307 in v vse kasnejše statute Pirana — čeprav samo v zakone o dedovanju — prišla formulacija o občini »kot materi in zaščitnici vseh meščanov«.⁴¹ Populari XVI. in XVII. stoletja, so torej poznali demokratično vrednost in nepristranskost zakonov starega statuta. Če namreč študiramo zakone in uredbe, ki jih vsebuje statut leta 1307, a nedvomno pripadajo že Campolovi kodifikaciji, nam postane njihova nepristranost in demokratičnost popolnoma jasna. Zaradi tega lahko rečemo, da je Campolo, ko je zbiral, zapisoval in končno kodificiral statute, gledal s stališča oblastnika in sodnika, ki mu je pravica in blaginja vseh nad vse. Prav zaradi tega je nastal statut, ki se ga spominjajo in ga iščejo kasnejše generacije meščanov. Zaradi tega lahko formulacijo o »občini kot materi in splošni zaščitnici vseh meščanov« raztegnemo na celotno zasnovo Campolove kodifikacije mestnih zakonov. Stari zakoni namreč niso namenjeni samo »časti in ozemlju občine«, niti samo občinskemu imetju, marveč — kljub izredni strogosti nekaterih kriminalnih zakonov — zaščiti pravic slehernega meščana in prebivalca občine. Prav v tem je veličina tega prvega statuta Pirana in Istre. Nobena druga kodifikacija statotov naših mest, vključno s Trstom, ne bo odslej tako demokratična in tako nepristranska do vseh meščanov in prebivalcev občin severne in ostale Istre.

⁴⁰ M. Pahor: Socialni boji v občini Piran od XV. do XVIII. stoletja. Ljubljana 1972. fo. 49. Ta formulacija je v delno spremenjeni obliki prišla tudi v statute 1332, 1358 in 1384. Ostala je tudi v tiskanem statutu leta 1606. Prav tako jo uporablja Petronijev prevod v istem letu.

Zusammenfassung

STATUT DER GEMEINDE PIRAN VON 1274

In der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts treten in Piran politische Parteien in Erscheinung, die als die Aquileanische, Venezianische und die Partei von Koper bezeichnet werden könnten je nach dem Ort, von dem sie sich den grössten Nutzen versprochen — Aquilea, Koper mit seinem grossen Hinterland oder Venedig, an das der Handel mit landwirtschaftlichen Erträgen gebunden war. In Piran entstanden in dieser Zeit mindestens zehn private Festungen, von denen aus die Parteien blutige Auseinandersetzungen austragen konnten. Durch die zahlreichen Auseinandersetzungen zwischen den Parteien kam es zur Gründung einer autonomistischen Partei, die 1273 einen Ausgleich und 1274 die Kodifizierung des Stadtstatutes — des ersten in Istrien — erwirkt hat. Das Statut ist vom Podesta Giovanni Campolo, einem Venezianer, unter Mitarbeit des Gemeindegemeinschafters, zweier Vizedome und von elf in den Grossrat gewählten weisen Männern ausgearbeitet worden.

Das Statut selbst ist nicht überliefert. In Abschriften sind einige Bruchstücke überliefert, die Einleitung, der Eid des Podesta bzw. Kapitäns, der Eid der Konsulen, die in Abwesenheit des Podesta regierten, und einige Gesetze, die die Selbständigkeit von Piran beweisen. Eine Analyse des Statuts von 1307 und anderer Dokumente ergibt jedoch, dass einzelne Gesetze viel älter sind als das Statut selbst, ihre Entstehung kann fürs 12. bzw. sogar 11. Jahrhundert angenommen werden. Ferner enthält das Statut alle Verordnungen, die angelegentlich der Einschränkung der Rechte des Patriarchats von Aquilea und angelegentlich des Ausgleichs entstanden sind.

Der Eid des Kapitäns, der eigentlich ein Miniaturstatut darstellt, befasst sich mit politischrechtlichen, wirtschaftlichrechtlichen, strafrechtlichen Statutnormen und mit jenen des bürgerlichen Rechts. Die grösste Bedeutung fiel den politischrechtlichen Normen zu, in denen von der Unabhängigkeit Pirans die Rede ist, davon, dass interne Aufstände verboten sind, gleichfalls verboten ist auch der Gebrauch von Waffen bei Auseinandersetzungen. Dasselbe gilt für den Konsuleneid. Diese beiden Eide lassen die Vermutung zu, dass Campolos Statut in zehn Bücher gegliedert war. Diese Gliederung ist auch in den folgenden Statuten bis zum Jahre 1384 beibehalten worden. Aus denselben Eiden ist aber auch ersichtlich, dass Campolos Statut einen Kompromiss zwischen politischen Parteien darstellt. Unzweifelhaft hat sich Campolo bei der Ausarbeitung seines Statuts auf die gesamte erwachsene Bevölkerung gestützt, das heisst auf die Bürgerversammlung (arengo), nicht nur auf den gewählten Grossen Rat, der Mitte des 13. Jahrhunderts entstanden ist. Campolo hat auch das gewöhnliche, in der Stadt selbst entstehende Recht verwendet, ausserdem das römisch-byzantinische Recht, den Edikt von Rotari und die zur Zeit der feudalen Abhängigkeit und der keimenden Komunalmacht entstehenden Gesetze. Aufgrund der derart angelegten Arbeit von Campolo entstand das Statut, das »die Gemeinde als Mutter und allgemeine Schutzherrin aller Stadtbürgern« behandelt und das die Rechte jeden Bürgers und Einwohners der Stadt zu schützen trachtete. Nicht überraschend kommt nach all dem die Feststellung, dass dieses Statut das demokratischste und unparteiischste von ganz Istrien gewesen ist.